

A gyárból a múzeumba

A Zsolnay örökség közgyűjteménnyé válása

Nikelszky Géza Magány című versciklusában

GÖZSY ZOLTÁN

egyetemi docens, PTE BTK Újkortörténeti Tanszék

igazgató, MNL Baranya Megyei Levéltára

e-mail: gozsy.zoltan@pte.hu

KIVONAT: A tanulmány Nikelszky Géza *Magány* című versciklusát publikálja és elemzi. A versek 1951-ben, a Zsolnay-gyári anyag múzeumba kerülése idején keletkeztek. A szöveg azt vizsgálja, hogyan kapcsolódik össze a versekben a gyári múlt és a múzeumi jelen tapasztalata. Kiemeli, hogy Nikelszky az alkotás után az őrzés és a közvetítés feladatát vállalta magára. A ciklus versei a művészet közösségi értékét és közkincként való fennmaradását hangsúlyozzák. A tanulmány a Magányt a múzeummá válás lírai lenyomataként értelmezi. Mindezt a munka, az erkölcsi felelősség és az öregkori számvetés összefüggésében mutatja be.

KULCSSZAVAK: kerámiagyűjtemény, költészet, magány, Nikelszky Géza, vers, Zsolnay-gyár Zsolnay Múzeum, Zsolnay örökség

From factory to museum: The transformation of the Zsolnay Heritage into a public collection in Géza Nikelszky's poetry cycle titled Solitude

SUMMARY: The study publishes and analyzes Géza Nikelszky's poetry titled *Magány*. The poems were written in 1951, at the time when the Zsolnay factory material was transferred to the museum. The text examines how the experience of the factory's past and the museum's present are intertwined in the poems. It emphasizes that after creation Nikelszky took on the task of preservation and mediation. The poems highlight art as a communal value and its endurance as a form of shared cultural heritage. The study interprets *Magány* as a lyrical imprint of the process of becoming a museum. All of this is presented in the context of work, moral responsibility, and the reckoning of old age.

KEYWORDS: ceramics collection, Géza Nikelszky, poem, poetry, solitude, Zsolnay Ceramics Factory, Zsolnay Museum, Zsolnay Heritage

* Lektorálta: Dr. habil. Pilkhoffer Mónika PhD, Márfi Attila.

Hogy ez a fény: mindenki kincse lett,
ezért emel fölebb az öntudat,
hogy e Múzeum új utat mutat,
betölti helyét mindenek felett.

(Nikelszky Géza: Az „öt-templom” öre)

Nikelszky Géza (1877–1966) meghatározó alakja volt Pécs 20. századi művészeti és kulturális életének. Iparművészként és tervezőként évtizedeken át formálta a Zsolnay-gyár művészeti arculatát,¹ miközben irodalmi és publicisztikai munkásságával a város szellemi életének állandó résztvevője maradt. Versei, kritikái és tudósításai révén nem csupán alkotóként, hanem a város szellemi életének krónikásaként és közvetítőjeként is jelen volt, érzékenyen reagálva Pécs művészeti és társadalmi átalakulásaira. Lírai elkötelezettsége miatt kortársai a „költő a gyárból” jelzővel illették.² Munkásságának különös jelentőséget ad, hogy pályafutása végére gyári alkalmazottból, vagyis a tárgyak aktív alkotójából, azok múzeumi gondozójává, tudományos ismertetőjévé vált, így egyfajta kulturális hidat teremtett a város ipari, művészeti és emlékezeti rétegei között.

Nikelszky Géza irathagyatéka az örökösöknek és a pécsi levéltárosoknak köszönhetően 1979-ben a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárába került.³ Az iratanyag alapján Márfi Attila komplex és eminens tanulmányokban foglalta össze mind Nikelszky pályafutását, mind a hagyatéék összetételét, ismertetve annak összes elemét.⁴ A forrásbázis sokfélesége hűen tükrözi a rendkívül gazdag és komplex életművet. A hagyatéék fontos és különleges részét képezik a kéziratban maradt költemények,⁵ amelyek közé tartozik az 1951-ben készült és *Magány* címmel ellátott versciklus is.

Mielőtt rátérnék a versciklus bemutatására és publikálására, röviden ismertetem Nikelszky kéziratos kötet szerkesztési gyakorlatát.⁶ Nikelszky maga rendezte különálló „kötettké” a verseit. Előfordult, hogy egy-egy jól körülhatárolható időszak természetét illesztette össze egy egységgé, mások viszont már lezártnak tekintett anyagokhoz nyúlt vissza, és azokat utólag bővítette. Így járt el a *Magány* című kötettel is. A Zsolnay-anyag átköltöztetése által ihletett verseket egyszer már letisztázta és lezárta: erre utal a kötethez készített borító, valamint a lezárást Nikelszky esetében jelző, „A Szerző verseskötetei” címmel ellátott „bibliográfiai” jegyzék csatolása. Ezt a már lezárt anyagot azonban 1957-ben átdolgozta és kibővítette, részben más, szintén 1951-ben keletkezett, részben pedig az 1953 és 1957 közötti időszakból származó versekkel. Az 1951-es válogatás megalapozottnak és koherensnek látszik, az akkor kiválasztott költemények tematikailag zárt, következetes egységet alkotnak, és az sem véletlen, hogy több, szintén 1951 nyarának második felében írt vers kimaradt belőle. Ugyanakkor az 1957-es bővítés is indokoltnak tűnik, hiszen a terjedelmében mintegy háromszorosára növelt, újragondolt *Magány* már az öregség, illetve az időskorral együtt járó egyedüllét általá-

¹ Nikelszky a Zsolnay-gyár kötelékébe 1899-ben lépett és 1951-ig volt a gyár tervezője. ROMVÁRY 2010a, 37.

² Márfi Attila szóbeli közlése Hárs Évára és Nikelszky Géza lányára, Jüngling-Jáki Kálmánra hivatkozva.

³ MNL BaVL XIV. 47.

⁴ MÁRFI 1985; MÁRFI 1999.

⁵ MÁRFI 1985, 369. E kötetek címei: Új Élet; Emlékek; Megmentett virágok; Külön világ; Eresz alól-Tera; Világ-rengés; Május felé; Jánosbogárkánk; „Magyar Hittel; Bohemia; Oázis; Idők rostáján; Magam mellett; Mérlegen; Magány. MÁRFI 1985, 379.

⁶ A kötet terminus Nikelszky esetében azt jelenti, hogy lapokra másolta a letisztázott verseket, és ezeket a lapokat egy-egy borítékba helyezte, amelyre felírta a kötet címét, továbbá minden egységhez készített címlapot.

nosabb tapasztalatát bontja ki. Jelen szövegkiadás kizárólag a korábbi, 1951-es, 33 lap terjedelmű kötetre koncentrálna, amit leginkább a múzeumi évkönyvhöz illő közgyűjteményi tematika indokol. Ennek megfelelően nem vezetem át a kiadásba azokat a javításokat és módosításokat, amelyeket Nikelszky az 1957-es kéziratban hajtott végre.⁷

Az itt közölt kötet darabjai tehát 1951 nyarán, Pécsen keletkeztek, közvetlenül a Zsolnay-gyári tárgyi anyag múzeumi elhelyezésének időszakában. Az alkotások egy rövid, intenzív, mindössze néhány hetet felölelő alkotói periódus eredményei.⁸ Az írások ugyanakkor egy kivételes, megismételhetetlen pillanat lenyomatai. Olyan átmeneti állapotban készültek, amikor egyszerre zajlott egy új gyűjtemény létrejötte és átlényegülése, a tárgyi anyag múzeumi státuszba emelése, valamint egy alkotó ember szerepének és élethelyzetének alapvető átalakulása. Ennek az összetett metamorfózisnak az atmoszférája hatja át a költeményeket, és ad nekik sajátos, máshoz nem hasonlítható hangulatot. Éppen ez a különleges szituáció tette számomra egyértelművé, hogy a Zsolnay-gyűjteménynek otthont adó múzeum évkönyvében helyet kapjanak Nikelszky „múzeumalapító”, gyűjteménykezelői gondolatai. Fontosnak tartom maguknak a verseknek a közlését, ugyanakkor legalább ennyire lényegesnek érzem azt is, hogy betekintést nyerhessünk annak a szakembernek a belső világába, aki csaknem ötvenhárom évet felölelő gyári – tervezői és kivitelezői – pályája után, hetvennégy évesen vállalkozott egy egészen új, az addigiaktól gyökeresen eltérő feladatra.⁹ Jelen forrásközlés nem akar több lenni, mint a versek kiadása és azok hangulatának rövid feltérképezése.

A versek tehát egy különleges intézményi helyzetet és egyedi állapotot jelenítenek meg, ugyanis Nikelszky Géza a Zsolnay-gyár kucskeméből múzeumi alkalmazottá (segédmuzeológussá) vált.¹⁰ Az 1928-ban Mattyasovszky-Zsolnay Margit által létrehozott¹¹ Zsolnay-gyári múzeum anyagát az 1948-ban államosított üzem 1951-ben átadta, hogy abból közgyűjteményt hozhassanak létre, és így a tárgyak a Janus Pannonius Múzeum tulajdonába kerültek.¹² 1952-ben a pécsi káptalan évi 1 forintos jelképes díjjal bérbe adta a Káptalan utca 2. szám alatti épületet,¹³ ide helyezték át a 790 tételből álló letétet, amelynek állománya ekkor mintegy 7400 új tárggyal egészült ki.¹⁴ A gyári állományból tiszteletdíjként a múzeumba került Nikelszky 1951–1952-ben végezte el mindkét anyag rendszerezését és leltározását,¹⁵ biztosítva ezzel, hogy a gyár működésének megszűnése után a kerámiaanyagok és mintadarabok sorsa rendeződjön, és az egykori ipari termelés emlékei múzeumi gyűjteményként maradjanak fenn. 1955 novemberében nyílt meg a Múzeumi Napok keretében az állandó Zsolnay kerámia kiállítás.¹⁶

⁷ Ezek leginkább rövid magánhangzók hosszúvá tételét jelentették, illetve a porcellán alak porcelláná javítását.

⁸ 1951. július 28. és augusztus 12. között.

⁹ A Zsolnay-gyárban eltöltött több mint fél évszázad, visszatérően megjelenik a versekben: „jó ötven-éves kortársi jogon” (Az „öt-templom” öre); „Nincs még egy gyár, mely ötvenhárom évig tartott volna egy művészt!”, „gyáros s művész, mégsem egy, hiába! / Ötvenhárom év: mind ehhez – kevés”; „Ötvenhárom év!... Van-e érdem ebben? / Hogy egy művész nem tudott élni szebben” (A gyár művésze); „Félszázadnál nagyobb idő fölött / itélkezem... Nem bírt velem a gyár.” (Nagy idők alatt).

¹⁰ MÁRFI 1999, 175.

¹¹ A Zsolnay-gyár centenáriumára hozták létre Mattyasovszky-Zsolnay Margit szervezésében. A múzeum hat helyiségből állt, tematikus és kronologikus felosztásban. ROMVÁRY 2010b, 431.

¹² NIKELSZKY 1959, 62; SARKADI 1977, 377; B. HORVÁTH – HUSZÁR 2004, 26; ROMVÁRY 2004, 65.

¹³ SARKADI 1977, 377; BÁNKUTI 2025, 64.

¹⁴ Sarkadi Eszter leírásában „mintegy tízezer darabos gyűjtemény”. SARKADI 1977, 377.

¹⁵ ROMVÁRY 2010c, 436.

¹⁶ SARKADI 1977, 377.

A gyűjtemény rendezésének ideje alatt írta meg ezt a versciklusát, amely az átmeneti állapotot prezentálja. Nikelszkytól egyáltalán nem állt távol a poétika, sokoldalú és folyamatos irodalmi munkásságot fejtett ki a pécsi és az országos sajtóban egyaránt. Versei, tárcái, művészeti kritikái, tanulmányai és előadásai rendszeresen jelentek meg, miközben prózai műveket és kéziratban maradt nagyobb írásokat is alkotott. Íróként és publicistaként a helyi művészeti és társadalmi élet egyik értő szereplője volt, aki szorosan kapcsolódott Pécs szellemi közegéhez. Költői tevékenységét pályája elejétől végéig meghatározta a munka, a társadalmi felelősség és az erkölcsi elkötelezettség témája. Későbbi költészetében, különösen a Zsolnay-gyárhoz és a múzeumi világhoz kötődő versekben az alkotás és az őrzés erkölcsi dimenziója, illetve az öregség, elmúlás kérdése vált központi szervezőelvvé.¹⁷ Lírai gondolkodásában fokozatosan előtérbe került a közérdek gondolata, amelyet társadalompolitikai értelemben határozottan az öncélúság ellenpontjaként fogalmazott meg. A Magány ciklust megelőző, *Mérgesen* címmel 1951 áprilisában összeállított verses gyűjtemény bevezetőjében Nikelszky úgy fogalmazott, hogy „A közérdek nem nézi, hogy valamilyen mű, hogyan jön létre. Csak azt hirdeti a társadalmi ember, hogy a közre hasznos műnek minden körülmények között létre kell jönni!”¹⁸ Az öncélúsággal kapcsolatban pedig azt fejtegeti, hogy az magában véve nem alkalmas a szociális ember és társadalom továbbfejlesztésére.¹⁹ 1951-re megerősödött az a meggyőződése, hogy a munkásemler által létrehozott érték csak a közösség javát szolgálva nyerheti el teljességét. Így az iparművészeti alkotások két fázisban felelnek meg ennek az elvárásnak: egyrészt megszületésük pillanatában, másrészt használatuk során. Ez utóbbi egyik formája a kiállításon való megjelenés, amely által közkinccsé válnak a tárgyak. Nikelszky e szakaszban saját szerepét is újradefiniálja: a tárgyak megalkotása után az őrzés feladatát veszi át, olyan felelősséget vállalva, amelyhez korábbi elhivatottsága és szakmai felkészültsége egyaránt alapot adott.

*Ne éljen bár, ki a szép terveket
valósággyá gyúrta, mintázta át,
benne látom az alkotót magát
s művét, mit a festésbe égetett.*

*Névtelenül él bár műve tovább,
én, mint ismerőst, nevén szólítom,
jó ötven-éves kortársi jogon,
s művét az öröklétnek adom át.*

A szerzői előszó világosan kijelöli a *Magány* című kötet sajátos poétikai és társadalmi programját. A látszólag személyes, elvonultságot sugalló cím ellenére a versek kifejezetten – ahogy Nikelszky fogalmaz – „*munkás társadalmi*” célokkal íródtak, a munkás-ság érdekeit, szempontjait előtérbe helyezve.²⁰ Nikelszky írásaiból rekonstruálható, hogy a vállalat államosítás utáni helyzetével és céljaival azonosulni tudott, és képes volt erős ideológiai és nyelvi eszközökkel érvelni a váltás mellett („Az ... államosított

¹⁷ MÁRFI 1985, 355. Ezt erősíti a későbbi, bővített kötetbe bekerült (címadó) *Magány* című vers is („De ne higgye senki, hogy ez csapás / annak, ki így önmagába vonul: / boldog magány ez!... Elég a lakás / neki otthonul, ha bealkonyul...”).

¹⁸ MNL BaVL. XIV. 47. V. 23.

¹⁹ MNL BaVL. XIV. 47. V. 23.

²⁰ A „művészek a dolgozókért” indíttatású kiállításokkal, előadásokkal kapcsolatban legújabbban: *BÁNKUTI* 2025, 57.

Zsolnay-gyár 'Nemzeti Vállalat'-ként dolgozó népünk igényeit szolgálja, más kötelességek hárulnak reá, mint egy felnövekvő gyáros dinasztia jólétének, kiváltságainak biztosítása. Vezetői minden tehetségükkel a szocializmus építésének útját követik."²¹

Nikelszky célja a versekkel, hogy az iparművészeti kerámia (különösen a Zsolnay-gyűjtemény) világát közelebb hozza az olvasóihoz, és ezzel a művészetet a közösségi művelődés részévé emelje. Ezt szolgálja a kötet második fele, amelynek versei egyfajta iparművészeti irodalomként sorra veszik a különböző kerámiatípusokat és technikákat, így a költészet a múzeumi és technikatörténeti ismeretterjesztés eszközévé válik.

A kötet egyszerre értelmezhető lírai vallomásként és kulturális misszióként, amely a Zsolnay-művek egyedülálló értékét és társadalmi jelentőségét hangsúlyozza. A kötet versei (különösen Az „öt-templom” óre, A gyár művésze, valamint a kerámiaanyagokat sorra vevő darabok: Terrakotta, Majolika, Fajansz, Pyrogranit, Plutonit, Eosin, Porcellán stb.) mind ugyanahhoz a témához kapcsolódnak: a pécsi Zsolnay-kerámia világához, a múzeumhoz, valamint a gyári munka és a művészet összefonódásához.

A versek tematikus súlypontját a művészet és a munka egységének következetes hangsúlyozása adja. Nikelszky, aki hol gyári dolgozóként, hol gyári művészként, hol múzeumi alkalmazottként szólal meg, azt az értékrendet képviseli, amely szerint a szépség nem kiváltságosok luxusa, hanem közösségi eredetű és közösségi rendeltetésű érték: dolgozó kezek munkájából születik, és ezért „mindenki kincse” lehet. A Zsolnay-művek ebben az összefüggésben örökségként és közkincként jelennek meg, amelyek túlélnek egyéni sorsokat, korszakokat és tulajdonviszonyokat. A múzeum az a tér, ahol a művek mintegy „feltámadnak”, és ahol az alkotóik tovább élnek a létrehozott tárgyakban.

*Nincs magántulajdon a Nap alatt! –
Az sem az, mit a gyár létre hozott,
ha művet termelt, az közkinck marad,
megtalálja mind – a Múzeumot.*

A címadó magány motívuma ehhez szorosan kapcsolódik, a múzeumi alkalmazott csendes, felelősségteljes munkáját fejezi ki. Gyűjteménykezelőként egyedül van a műtárgyak között, mégsem magányos, mert gondolatban kapcsolatba kerül azok alkotóival, létrehozóival, és ebben a „társaságban” talál értelmet és tartást. Ezzel párhuzamosan *A gyár művésze* című vers élesebben veti fel a gyár és a művészet közötti ellentétet. A vers végkicsengése azonban inkább erkölcsi önmeghatározás: a közös munka értéke és a „nem adtam el magam soha” gondolata felülírja a feszültségeket.

A versek hangulatát alapvetően emelkedett, ünnepélyes tónus határozza meg. Gyakoriak a nagy ívű, kijelentésszerű megfogalmazások, valamint a dicsőítő hangsúlyok. A művészet, a nap, a fény és a kincs visszatérő motívumai olyan pátoszt teremtenek, amelyek nem egyéni önmagasztalásra, hanem inkább a közösségi értékek megerősítésére irányulnak. A hangulat nosztalgikus, ugyanakkor helyenként fanyar árnyalatot kap, különösen a gyár világát megidéző részekben, ahol a kiábrándulás, a lemondás és az önfegyelem tapasztalata szólal meg Nikelszky részéről. Ez a keserűség azonban nem válik nála panasszá, inkább erkölcsi számvetesként működik, amelyben a saját sorsát és választásait mérlegeli. Mindezt áthatja egy következetesen optimista hangnem: a versek újra és újra megerősítik Nikelszky identitássá váló meggyőződését,

²¹ NIKELSZKY 1959, 62.

hogy a szépség nevel és felemel, hogy a művészet valódi értelme a dolgozókhöz és a közösség egészéhez kötődik.

A szerző pontosan meghatározható helyzetben és szerepben ír, és ebből a pozícióból érthető meg a versek hangnemének kettőssége. Nikelszky a gyár és a múzeum határán áll. Konkrét tere a vitrinek és a tárgyak, időbeli helyzete pedig a visszatekintő „utókoré”, ahol a gyári munka korszaka lezárult. Nem alkotó többé, hanem őrző (egyben tanú és közvetítő), akinek hitelét és kompetenciáját az adja, hogy nem kívülről érkező szemlélő, hanem egykori gyári emberként került a művek mellé. Az „őr” szerepe a versekben meszsze túlmutat egy foglalkozás megjelölésén: erkölcsi pozícióvá válik, amelyben a közös értékek védelmét, az emlékezés feladatát és a közvetítést egyaránt vállalja.

A gyárhoz való viszonya egyszerre nosztalgikus és szomorú. A gyár Nikelszky számára közösség, mesterség és büszkeség forrása volt, ahol a „hasznos” és a „szép” még (ideális) egységet alkotott. A keserűség oka a gyár „kapitalista” átalakulása, a művészet és a haszon „frigyének” felbomlása, valamint az alkotó eszközzé válása.²² A kritikája a gyár megváltozott logikáját és céljait érinti, amit a következetes morális önmeghatározás – a művészet árucikké válásának elutasítása – tesz nála hangsúlyossá.

Nikelszky viszonya a múzeummá váláshoz is kettős, de összességében elfogadó és nyugodt. A múzeum egyrészt veszteséget jelent számára: a gyári munka véget ért, a korábbi közössége felbomlott. Ugyanakkor a múzeum a tárolás helye is, ahol a tárgyak nem vesznek el, hanem mindenki számára hozzáférhetővé válnak, és az egykori dolgozók munkája tovább él. Nikelszky nem panaszkodik emiatt, hanem új feladatot talál: amikor az alkotás lehetősége megszűnik, az gondozás felelőssége kerül előtérbe.

²² „Felbomlott a frigy. Balkézről való volt. / Nemes Művészet – önző gyárosok: / e kettő egymásnak hiába hódolt, / csak türte egymást, mint rossz házások.”

Nikelszky Géza

Magány

Versek

Pécs, 1951

Bevezető

Egy kissé különösen hangozhatik ma egy versgyűjtemény fölött a cím: „MAGÁNY”, holott e kis mű munkás²³ társadalmi célt szolgál. A versek a művészetet kívánják a dolgozókhöz közelebb hozni. Egy saját szerű külön ág, az iparművészeti kerámia kapcsán kívánom e szakmát ismertetni. Tehát: egy egészen különleges ismeretterjesztés az, ami a versek feladata. A cél azonnal kitűnik, ha a versek olvasásába kezd a dolgozó: megtudja, honnét vette a „MAGÁNY” eredetét. A „Zsolnay-Múzeum” Pécs városbeli külön felállítás adta az indítékot e szokatlan versek megírására. Tudva, hogy a „Zsolnay-Múzeum” nem csak pécsi, hazai, középeurópai, – de világviszonylatban is egyedülálló: műbecsénél fogva, arra törekedtem, hogy e kis művem múzeumra vonatkozó része is (muzeológusan) egyedülálló maradjon. E Múzeum páratlan közkinccsé lett magánya: az én új rést nyitó „MAGÁNY”-om is. Senki más, ezeket a csendes óráimban létrejött verseket, nem írhatta volna meg így! Ebben az értelemben, a közszemlére tett Zsolnay-művek is: magányosan élék életüket a nagyvilágban tovább...

Pécs, 1951. aug. hó.

Nikelszky Géza

Az „öt-templom” őre

(A Zsolnay-Múzeumban)

I.

Világhíres pécsi kerámiák
 körében töltöm kedves napjaim.
 Megmaradt végül mégis valamim:
 egy káprázatos, szép, színes²⁴ világ.

Ezt nem veheti tőlem senki el!
 Bár nem az én magán-tulajdonom,
 mégis: belül belsőmben hordozom –
 s mert ez hevít: közlöm mindenkivel.

²³ Javítva: *munká*.

²⁴ Áthúzva: *derűs*

Hogy ez a fény: mindenki kincse lett,
ezért emel fölebb az öntudat,
hogy e Múzeum új utat mutat,
betölti helyét mindenek felett.

Kárpótol a muzeológia,
mely a Művészetet nem zárja ki.
Igy is vagyok mégiscsak valaki,
akinek nem kell lemondania.

Bámint repül fölöttem az idő,
az agságot itt észre nem veszem,
szolgálók végig becsületesen –
csak a Művészet a megsegítő.

Ezt szolgálom végső lehelletig:
a Művészetnek lettem őre itt,
amelyhez a mulás nem közelít
s ez minden bús agságon átsegít.

II.

Az ember sorsa nem csak szenvedés.
Öröm is van az áldott Nap alatt
Míg a Művészet magával ragad
a lélek a bajokkal szembe néz.

Örül a szív, amíg élvezni tud:
szépet, nemest, jót, közöst, emberit,
amely felé a lélek közelít
s melyből a jobbsorsba is van kiút.

De: mindig, mindig csak dolgozni kell!
A dolgozóé csak a jutalom,
ki nem igás, teher-biró barom,
de hasznos-lény s csak értékest mivel.

Amelyből másnak is öröme van,
csak a dolgozó, ki erre segít.
Aki adni tud, sohasem veszít-
a munkás élete nem céltalan.

III.

Szép az élet, mely mindig fölemel,
ha sújt is, mindig van szebb oldala.
Nem baj, kinek ezüstös a haja –
a végtelent én sem érhetem el...

Mi itt körülvesz: sárból lett arany:
Otthonom, kincsem, élő palotám,
az alkotó munkás-kezek nyomán,
ki mást mond: szót csépel csak, hasztalan...

E sok kincs: mind munkáskézből való.
Közös szép munkával jött létre mind
e műremek, akárhová tekint
szemem: a Szépművészet nem csaló.

Másképpen létre nem is jöhetett:
csak igazán! E fényüzés köre,
csak az együttes munka gyönyöre.
Soha szebb, gazdagabb Művészetet!

Ha egy fogalom lett is Zsolnay:
e név maradt fönt a múben csupán,
én is kapkodnék levegő után –
de: benne vannak munkám nyomai...

IV.

A vázák, a fajánsz, majolika,
a dús, csodás, fémfényű eosin,
a „rózsaujju” friss „hajnali”-szin,
mely mögött nem látszik a rabiga.

Csak az öröm ont ennyi sugarat,
otthonul, – vagy az épület falán,
szobor, burkolat – : műtárgy valahány,
kedvre gyújt s mindig emlékbén marad.

...Egyedül őrzöm ezt az Őrhelyet.
Ó régi fény! Fél százados talány!
De végül is: megnyugtató Magány,
amelyből védőn mit sem engedek.

Ma is: kitartok melletted hiven:
Hogy e Művészet, mint Nap, éltetőn
süssön és nyiljék szabad levegőn,
mindenkinek ki él e felszínen.

Ki a Nap felé nyújtja a kezét,
teljesedjék a vágya, mit kíván,
legyen otthona napfényes, vidám
s a szép dolgokon nyugtassa szemét.

Miket alkottak embertársai:
nyugalmat e szépművek adjanak,
és vágyat, hogy tovább alkossanak –
dolgozóké a Nap sugarai...

V.

A Napsugár minden fűszált kihajt.
Erdőn, mezőn, ha lomb, kerti-virág,
mi fölfelé tör, bár pince-csirát
keltsen életre, felfödi a bajt.

Felszínre hozza bár azt is, mi gaz,
mégis helyébe többször azt teszi,
ami ember-voltunkat díszíti,
hogy értékesebb legyen az igaz...

Erre való ez a Művészet is.
A földből kelt ez is ki: az agyag
művészi lett, mely átfog, megragad
s ez földfelettin szebb terekre visz.

S ha él az is, mi féreg, kártevő,
mégis csak az élhet a Nap alatt,
ami kibirja a napsugarat,
mit felszínen tart az életerő:

S ez a nép, melynek földi élete
a fő minden teremtett lény felett. –
A legfőbb értékek az emberek,
az övék az ipar művészete!

A magyar népet megnemesíti
a jószándék, a szép önművelés,
- s törekvésében tán legszebb e rész –
hogy a Művészetet is átveszi.

Ő is porból lett! Mint sár mind e mű,
mely fejlődésével gazdagodott
s művészetében aranyat adott:
műveiben lett örökéletű.

VI.

Sok jó társ közt maradtam egyedül.
Nincs más, ki hozzám volna fogható.
E Múzeumban az megnyugtató,
hogy, ki már nincs: ide ért remekül.

Művében él, ki rég elköltözött,
tovább folytatja földi életét,
mások javára adja képzetét,
itt van a közre-dolgozók között.

Míg teste porlad végképp föld alatt,
itt üdvözli a sok munkás-barát:
sok, sok ismerős, fél századon át,
sok, sok szellem, mely idővel halad...

Tünődve elbeszélgetek velük -
s mintha élne mind, szívesen veszi,
hogy ők a jelennek részesei,
nem haltak meg, itt van méltó helyük.

Letörlöm őket, ne lepje a por,
ami örök életre érdemes,
megújul s ez nekem nyugtot szerez,
hogy így támad föl mind poraiból.

S lesz, úgy lehet, lesz utód is talán,
aki hasonlón bánik majd velem,
- ha életemben nem is volt terem -
velem marad az eszmék oldalán.

Megsimogatja munkám végzetül,
elismerőleg, emberségesen,
mint ahogy most simogat a kezem,
ha ügyébe egy szép váza kerül...

Zsolnay-mű - Zsolnay-Múzeum -
tervező - akár kivitelező:
munka-társ mindig - velem egyező,
akit bármilyen kor jön, meg nem un.

Az örök Szép mindig Szépség marad,
bár elföldeljük, töredékben is,
dísz marad mindig és sikerre visz,
mely munkására vet fénysugarat.

Ne éljen bár, ki a szép terveket
valósággá gyúrta, mintázta át,
benne látom az alkotót magát
s művét, mit a festésbe égetett.

Névtelenül él bár műve tovább,
én, mint ismerőst, nevén szólitom,
jó ötven-éves kortársi jogon,
s művét az öröklétnek adom át.

VII.

Igaz érték mind: nemes sár-arany,
pécsi termék, mi itten létesült
s mit az alkotás öröklétre szült,
rajtuk: Zsolnay „öt-templom”-a van.

Ezt a „védjegy”-et az „öt-templom”-ot,
védem én, ezt a drága cserepet
őrzöm, amely fölemel engemet:
munkásságommal így hagyok nyomot.

S míg résztvevő munkám fényárba von,
szárnyat ad a szép szabad gondolat,
mi a Mesterhez visz föl újlag,
helyem betöltve – a bal-oldalon.

De nincs e földön fény, amely örök
érték! Addig tart fönt csak emberül
a kéz, – a műbecs is, – míg végzetül
el nem ejt itt – s darabokra török.

Pécs, 1951. július 28.

Nikelszky Géza

A gyár művésze

I.

Nincs még egy gyár, mely ötvenhárom évig
tartott volna egy művészt! S nincs művész,
ki ez időt kibirta volna végig
egy gyárban. Ez a művészet kivész.

A mi hazánkban hol is volna párja?
Ó páratlan gyár! S egyetlen művész!
Itt minden képzet s alkalom kizárva –
nincs már többé a kölcsönös türes.

Elszállt az idő a száz év felével.
Hol a régi gyár? S hol van a művész?
Az elmúlt korról már semmi sem ér fel –
nincs visszatérés... S nincs kibékülés.

Bár bevonult az építő brigádba
s együtt alkot: képző- s iparművész,
de: gyáros s művész, mégsem egy, hiába!
Ötvenhárom év: mind ehhez – kevés.

II.

Felbomlott a frigy. Balkézről való volt.
Nemes Művészet – önző gyárosok:
e kettő egymásnak hiába hódolt,
csak tűrte egymást, mint rossz házások.

Az izzó művész csak lázadozott.
Ha jó ütése volt, bár vissza tromfolt,
a játék így épp valamit hozott,
de a művész – nyeresésre sohse gondolt.

Ez volt a baj. A Művészet – a hóbort!
A pecsenyére – más itta az ó-bort,
ő: száraz kenyér s víz mellett maradt.

Az idő így fölötte elhaladt...
S most, – mint ki csak a kevéshez szokott –
vallja: a jóból is megárt a sok.

III.

Gyár és Művészet! Külön fogalom
e kettő. Ebben ma sincs irgalom.
Ami Művészet: nem gyárból való;
s mi gyári munka: e téren-csaló;
hozzá nem értőt, hiszékenyt, becsap,
nem „kézjegy”-es: piaci-áru csak.

De mégis: mégy zsemlyét sem süt a pék
olyat, amely mind-mind egyforma; még
a kifli is más, ha vajas, ha sós,
egyik sápadtas, másik ropogós.
Hát még az ízes, jó, foszlós kenyér,
mely minden süteménynél többet ér!

Mind-mind más, mi a tűzből kikerül,
egyik szép, formás, más nem sikerül;
talán egy kézből, tésztából eredt,
mégis – válogatják az emberek ...
Hogy vegyük akkor a kerámiát,
mely egy csodálatos külön világ?

Csupa titokzatosság, rejtelem,
véletlenség, becsvágyó küzdelem,
művészetet mutató adomány,
mi úgy alakul ki a tűz nyomán,
hogy arról számot adni nem lehet,
mint hozta létre a Művészetet...

IV.

A gyár művésze tehetetlen áll:
művész-e ő – lehet-e ő művész,
míg ily tüzzel művészkedik a gyár
s így alakul ki a szellemi-rész?

Hiába a jószándék, akarat,
a legjobb terv is elromlik, ha a
sikert hozó „véletlen” elmarad:
„túlfűl”, vagy „vét” az égetés „loha”.

Bár összeszedje minden erejét,
a tűz-elemekkel megküzdeni:
neki köszöni csak művészetét
a mester, ki köznéven – „isteni”.

Nincs gyári művész! – Mégis, úgylehet,
így születnek, véletlen, mindenütt,
az „isteni” csodált műreemek,
mik a tűznek köszönik sikerük.

V.

Mégis: a közös munka az, amely
sikerre visz legtöbb művet! – Ime:
a váza is nem egy ember műve,
akit talán a közhit kiemel.

Ez: érlelte; az: gyúrta a sarat;
de a jó masszát: más mintázta meg;
a munka forma, a gipsz-köpenyeg:
megint másé, – akár a gondolat.

A nyers munkát is: több égette ki;
A díszítés, a szép ruha, pedig:
a festőjét. – ki így művészkedik, –
a tervezővel együtt, illeti.

Egy műben egymásnak így ad kezet
– névtelenül bár – minden dolgozó,
kinek része volt benne: osztózó
a sikerben – ; jóra csak ez vezet.

Ezért, ki látja a művet, ne csak
külséjét, – ruháját – dicsérje meg,
ha szép, lássa inkább a lényegét,
amit a munka közössége ad.

A benne rejlő összhang: fontosabb,
mint az, mi benne, a tulajdonos
a megbízás, az „én” szerint, jogos:
a szépművek így – nem magánosak.

VI.

A szépművek: mind köztulajdonok,
a népért jönnek létre mindenütt,
hogy kiállítsák a múzeumok,
ha gazdáik már lehúnyják szemük,
kik foglyul tartják mind a pénzükért,
a műveket emberöltőkön át, -
de végül csak feltámad életük,
megszólalnak a keltő harsonák.

Az utókor kiváltja egyre mind
a rabságból az élő műveket,
a lefizetett váltságdíj szerint,
hogy láthassák őket az emberek.
A műbecsük emeli ez a sor,
ha kép, arcmás, táj, terv, vagy grafika,
ha dombormű, bronz, márvány, kőszobor,
vagy porcelán, fajánsz, majolika – .

Mindegy! Alhatnak nyugton, csöndesen,
kik rendelők voltak valamikor:
miket őriztek – természetesen,
a műveket – megbecsüli a kor.
Nincs magántulajdon a Nap alatt! –
Az sem az, mit a gyár létre hozott,
ha „művet” termelt, az közkincs marad,
megtalálja mind – a Múzeumot.

VII.

Ötvenhárom év!... Van-e érdem ebben?
Hogy egy művész nem tudott élni szebben,
mint gyárban, önként vállalt elnyomásban,
lemondva, túrve, egy vélt hivatásban?...

Egy művésznek más a rendeltetése,
mint a gyári-létszámnak növelése.
Nem tölthette be soha hivatását,
ki eladta – balul – szelleme mását.

S mit kapott érte cserében idáig,
ki nem jutott el sorsban a csigáig?
Az, kezdettől, házát a hátán hordja,
de neki – nincsen ilyesmire gondja.

Ó csendes, békés, halk igénytelenség!
Hiba ez mindenképp. Nincs erre mentség.
Való élmény – mégis: tapasztalatlan
marad – másrésztől, ki ily gyám alatt van.

Egy gyár miatt elhagyni a világot
egy művész-embernek! Ilyent ki látott?
Az élet szebb oldalait odázni,
egy eresz alá bújva, ázni, fázni...

Én mégis, mégis azt hiszem felőle,
hogy a sorsomul ez volt kijelölve.
Jobb mégis így!... Nekem szebb ez az ének –
holtom napjáig maradni szegénynek.

Az ember sorsa elkerülhetetlen!
Én a szegények oldalán születtem,
de mindennél nagyobb kincs lett jutalmam:
szabadságom, mely ma is változatlan.

VIII.

Szerelmes szívvel védem szabadságom.
Függetlenségem így több a világon,
mint bármely messzi, földfeletti tájak,
mik elveszte nekem sohase fájnak.

Művészet, hirnév: egymaguk, nem érnek
többet, mint egy jó munkás ember-élet.
De, hogy mégis művészetem szolgáljam,
azért maradtam mindvégig a gyárban.

Nem adtam el magam soha! Nyugodtan
alhatok majd e miatt a siromban –
ki voltam tudják munkás-társaim.

tudják rólam, hogy sohasem hazudtam!
Minden munkámmal, mellyel föntmaradtam,
többet érnek az igazságaim.

Pécs, 1951. aug. 1.

Nikelszky Géza

SZÉP KERÁMIÁK KÖZÖTT

Nagy idők alatt

Félszázadnál nagyobb idő fölött
ítélkezem... Nem birt velem a gyár.
Bár úgy tetszett: már derékba törött,
pályámon – ez a legvégső határ – :
mégsem szereztem azt az örömet,
hogy annak, kinek csak a szája jár,
eláruljam, hogy mi a nagy titok,
amelynek most: emléket állítok.

Igen csodálatos e rejtelem:
mi az – miért is állom a sarat?
Mi tart fogva? Mi történik velem,
e különös, szép, nagy idő alatt?
Sokszor magam sem tudnék hirtelen
választ adni: honnét ez akarat?
De hát egyszer mégis csak kitűnik:
ki vagyok! S a kétkedés megszűnik.

A titok

Finom kerámiák között telik
le életem... E szépségért sokan
irigylenek, kik nevem ismerik
s részt vesznek örömeimben titkosan.
Szép volt eddig is!... Változatosan
gyönyörködhettem. Szép volt mindenik
év: egy-egy új felfedezést hozott,
amellyel az idő megbirkozott.

Nagy erő volt... Engem is támadott –
mégsem csapott porondhoz az idő:
én is – én is, – ma is – erős vagyok!
mert a Művészet volt jó segítő,
mely a harcban elesni nem hagyott –
s a gyári-sorssal megelégedő
művész elérte, ami vágya volt:
az élet titka mélyére hatolt.

A Múzeum

Igy boldogit a gyári Múzeum,
melybe most álmaim gyűjtögetem.
Ily foglalkozásba senkise un,
talán – úgy gondolom – : egy életen
keresztül – bárha még oly szigorun
ítél is, – ha gazdag, ha nincstelen –
nem felejt, mit művel a Magyar-
Kerámia, ha alkotni akar.

Igazi szép, finom kerámiák,
amik becsükkel fogva tartanak.
Páratlanok! Bármelyik technikát
vegyem, boldognak érzem magamat,
hogy bennük éltem annyi éven át
s még megmaradt örök vagyok manap:
Pyrogranit, Plutonit, Eosin,
Fajansz, – ti drága szép-érzéseim!...

Terrakotta

Legrégibb sár, sárga-föld, mű-agyag,
belőled formált legelőbb az ember
figurákat és dísz-fazekakat,
nagy gonddal, mindentváró türelemmel.

És létrejött valami új, ami
nem volt addig még: teljes szépművesség,
kedves, mutatós – ez már valami – :
igazi öröms emberki készség.

A tűz, a jó tűz, volt ebben a mester,
mely kiégette mind a tárgyakat,
mik tele voltak tiszta érelemmel
s mikből ma is: gyönyörűség fakad.

De használatra – nem való e szépség:
ételt, italt, nem lehet tartani
benne! Csak: szép. Haszontalan. Merészség.
S ez is kell mégis, be kell vallani.

Sőt az életben tán legfontosabb:
ami szép! Mindig ezt kell csak művelni!
Ez a jó hasznosnál is hasznosabb –
szépség nélkül nem lehet szépre lelmi.

Az arcmások, a ház-diszek, akár
mi más szobrok: belőled jöttek létre,
mint a vázák, miket később a gyár
ezerszám ontott a piac terére.

Szépség nélkül nem lehet szépen élni!
Sokat mond ez az életben, sokat,
legyen bár a Szép maroknyi, tenyérynyi,
mi belső: csak ez, ami hasznót ad.

Terrakotta! Te is hoztál ebédre
ennivalót, bár belőled a tál
nem volt alkalmas főzésre, sütésre:
máztalanságod – ma is ránk talál...

Majolika

A mórok hoztak be hozzánk. Spanyol-hon
volt a hazád. Fürdőknek, palotáknak
dísze voltál. Nem volt gyönyörűbb otthon,
náladnál, melyet általad csodáltak.

És mégis, mégis csak üldöztek folyton.
Kivertje lettél ős Hispániának;
nem maradhattál győző a porondon:
másutt neveztek el – majolikának.

Majorka-sziget – ahová kitétek
s Sicilia – adott más menedéket.
Itália lett a művészetednek
továbbvivője... Így enyhült e vétek:

A Robbiák veled messzibbre mentek,
amíg szépségedért, áthatva éltek,
szép színeidnek fejlesztői lettek,
kiket másképpen is hajtott az érdek.

De a Keletnek is te adtad akkor
ízét, zománcát, szép himes varázsát
a perzsától, mohamedántól, arabtól
várták: a Művészet bevonulását.

Hogy a szép Szín Úr lesz, nem féltek attól,
mentől telibbnek, gazdagabbnak lássák
a díszet, kívül, belül, mely kedvre hangol
annál szebbek a ház-diszek s a vázák.

Nem a gazdagot szolgálták ki ezzel:
a Művészet lett egyre gazdagabbá!
Az egyén, az önérzet, nem veszett el,
hogy a Szin lett teáltalad – divattá.

Ó, reneszánsz! mely egy új fejezettel
tetted a szép kerámiát szabaddá,
hogy a majolikát te emeled fel,
ezzel tetted műved – igazi naggyá!...

Fajansz

Egy fokkal több: a fedő máz fölött,
vagy az átlátszó ólmos máz alatt:
a magas tűz mind újabb örömet
keltett, míg feltárt más oldalakat.

A mind képlékenyebb agyag ugyan
nyelvhez tapad még, de a máz, a szin,
nem őrzi rajzát már szigoruan,
lágyan beolvad a felszinein.

Faenzá-é a vezető szerep,
e várostól vette eredetét
az alakos dísz, e szép művelet,
mely onnét terjedt, győzve, szertesztét.

De minden „finom” agyagárura
e név a „fajansz”-szó, vonatkozik,
ha a francia lett is majd ura,
Palissy-val: tovább finomkodik.

Olasz, francia, angol – így tovább,
eként vezette be készleteit,
nyitotta meg a szerviszek sorát,
aranyrajzosan, a végletekig.

A szépművesség gyakorlati lett
az iparművészet jegye alatt:
Wedgwood, Minton, Deck – mind e sikerek
jegyében folyton előbbre haladt...

Nálunk is így lett, – ólom-máz helyett –
„porcelán-fajánsz”, Zsolnay kezén
át: megcsodált, páratlan művelet,
mely túljárt az „idegenek” eszén.

– Ezt, tudni illik! ki magyar-barát,
mindenkinek – nem árt ez ismeret –
s joggal szereti a kerámiát:
a szép magyar-fajánsz Pécsről ered!...

Pyrogranit

Pécsen vagyunk. Lám: a föld kereke
visszavezet. Nincsen szégyelni ok
magunk, hogy a magyarnak nincs tere,
ha emlitem a Pyrogranitot.

Szikrát ad, hogyha acéllal ütök,
ha máztalan burkolat, ha szobor,
s ha mázas, még inkább meg nem szűnik
élni, ha mű lett: századokra szól.

Magasan áll fölöttünk: a Magyar
Iparművészet laternájaként – ²⁵
bár kőgyűrme: dicsőséget akar
hirdetni, hogy a zászló a miénk.

Ki kell állni annak, mi harcra kész!
Fagy, hó, hó, szél, zivatar, fergeteg –
mi időtálló, megedzi a vész,
messzi világít a város felett.

S mint virágos-fal messzi tündököl,
eső után – míg az alj még setét –
és a színeivel az élre tör,
ha a Nap ráveti újra szemét.

Nem luxus ez! A szép színes zománc:
magyarságunkat jól kifejezi
s a szép-gondolatról lehull a lánc,
ha homlokzatát dicsfény övezi.

Míg egészségesen virúl az arc,
mindent megér, mi életrevaló
s csak győzelemmel végződik a harc,
ha jön a téllel a hótakaró.

²⁵ Lásd: Iparművészeti Múzeum nagykupola laternája, melyet 1933: restaurálásakor e sorok írója állított egybe, felállításra.

Nem bántja a kiégett gránitot
hogy szép-zománcos díszbe öltözött,
a Művészet: emléket állított
ezzel – a legfőbb szépségek között...

*Plutonit*²⁶

Az alvilági istenek kutyája,
három fejjel, kit hívtak Kerberosznak,
őrizte Hadest; ajtaját kitárta
azoknak, kik lemenni vágyakoztak,
ám visszajönni már nem engedett
senkit, kit e sárkány-eb rászedett...

Művészet titkát, szép agyagművesség,
te őrzöd, barna Plutonit! E jegyben
győztél, hogy ebben nemcsak a színesség
fog meg, de megmarad emlékezetben,
mind az, mit nagyszerűnek mondanak
s nem menekülnek, kik rád vallanak.

Mindig titok a Művészet varázsa,
mely fogva tart s melyből nincs visszatérés.
Lehet Pokol a szívnek lángolása,
de Éden is: éltető, édes érzés –
a tiszta Művészet szeretete:
Kerberosz, – vagy az Illés szekere.

Ha az alkotó tör fel az agyagból,
ki a teremtés társa lett, szeretve,
az nem rombol gyűlöletből, haragból,
úgy tesz mindent, hogy teljék benne kedve
azoknak is, kik embertársai –
ezért vannak lelkének másai:

a szépművek, a házdiszek, a szobrok,
mik neki is csak örömet szereztek!
Nem művész az, ki értük nem szorongott
valaha is, ha dolgát elveszettnek
hitte; de boldogan megnyugodott,
ha látta: megmaradt, mit alkotott.

²⁶ A pécsi Zsolnay-szobor talapzatának anyaga

Mind elbukik, ami haszontalanság,
értéktelen, életre érdemtelen;
s mind fennmarad, ami emberi nagyság,
ha csak nyom is már – a történelemben.
Minden művészet – a jövőnek él,
s minél régiebb: tán annál többet ér.

Ha csak egy váza is, szobor tanagra,
amely egyszínű máztalan lelet lett,
érték megint, ha kikerül a napra,
mert hasznára szolgál az embereknek.
Milyen volt a múlt, mégis: tudni kell,
miben volt esés s miben volt siker.

Ha a pécsi gyártmány kis törmeléke
kerülne is valaha napvilágra,
– ha az Plutonit – a kor nemzedéke
megállhat: Mily fejlett volt ez az ága
a magyar iparnak! – Szép, érdemes
kerámia! – mondják – : tökéletes!

Eosin

Nincsen másod a világon sehol!
Csak itt vagy valóban Zsolnay-nál,
Magyarországon, Pécssett! Itt, ahol
Zsolnay Vilmosnak a szobra áll,
szép „eosin”, itt szült téged a gyár!

Ó, hogy még átélhettem fénykorod,
a régi jó munkás-társak között,
akikbe a szép munka, a dolog,
az alkotás szelleme költözött –
áldlak!...bár a könny szemembe szökött!

Wartha: veled virrasztott várakozva,
a Mesterrel, a kemencék körül:
sikerül-e, hogy a rubint kihozza
belőled a tűz, mit úgy áhítozna
Zsolnay, minden sikeren fölül?

A tűz-piros, mely túl tesz Andreolin,
a gubbiói olasz mesteren:
megvan már is! Teljesült a való! Im:
te vagy a Szin! Minden kor álmodóin
túl: e pirban a hajnal van jelen.

„Hajnal” a neved! Szép új „eosin”-nak
mondanak, melyre rácsettint a nyelv:
„Be szép vagy, kedves! Szárnya álmaimnak,
főlemelői gondolataimnak –
különbet már nem adhatott a terv!...”

Igy mondta rád maga a pécsi Mester:
„Bűvös-köröd egy fém-fényes világ!
szineiddel nem telhetik be ember,
s ki megcsodál teljes szakértelemmel,
mondhatja: – Gyönyörűség nézni rád!...”

Te vagy a gyár igazi fénykora!
Máskéfé Szép – van máshol is elég –
nagy már a kincsre-várók tábora,
sok a kerámia apostola,
ki érzi az új idők kényszerét
s valami „új”-on töri a fejét.

De: tégedet még egy sem múlt felül!
Páratlanságd – páratlan marad.
Csodás-eosin: te vagy egyedül;
elérni senkinek sem sikerül,
szineid, fényed, vezető sugarad,
nem él másutt sehol a nap alatt.

Titkos kincsed: csak Pécsset illeti.
Magyar a szellem, amelyből valód,
a nemes találmányt, itt ásta ki
gyári munkásaival Zsolnay:
mint nemes fémet! S drága foglalód
meghozta – a dicsőségrevalót.

Nincsen másod a világon sehol!
Nincsen másutt művelésedre hely,
csak itt, hol áll a Zsolnay-szobor,
ez a hely az, mely néked megfelel,
mely szellemedet röpitette fel.

Ó, hogy még átélhettem fénykorod,
itt hol még élnek munkás-társaim!
S nem fáj, hogy a föld mind továbbforog,
ha nem vagyunk is már, – új, más a szín,
de te élsz: halhatatlan eosin!...

Porcelán

Porcelán! Drága legtisztább, finom
kerámia, szűzfehér hóvirág!
Te vagy a túl-súly a vállaimon,
mert ma bizony nehéz gondolni rád,
ki új voltál már ezer éve is,
könnyű, áttetsző csésze, – drága kincs,
korod császárok gyáraiba visz,
palotákba, miknek már nyoma sincs.

Félteve őriztek évezredek,
míg a titok hozzánk is eljutott,
át a nagy vastagfalú hegyeken –
s ezzel csodás Napod is lebukott...
Nálunk a földnek innenső felén,
husod ugyancsak megkeményedett,
de mégis: a hasznos gyártás terén
reád ruháznak minden érdemet.

Ős – kínai vagy eredetileg,
de neved a portugál adta rád
s a hollandustól kel szárnyra hied,
hogy megtalálta benned aranyát –
bár nem vagy „képlékeny” egyáltalán,
merevséged nem idomítható,
– belőled mintázni: ma is talány! –
mégis, mi benned szép: elragadó.

A kézimunka jellegét ugyan
nem látni rajtad, – a művészeted
más, mint a többi agyag-áruban,
– sajtolnak, formáznak, vagy öntenek :-
míg a „kisszobrászat” nyelvén beszélsz,
nincs náladnál külön, anyagszerűbb,
mint zárt virágok, vitrinekben élsz
s becsed minden más értéktől elüt.

Lehet: üvegházak virága vagy,
leheletszerűen, törékenyen
rebbented meg fölívó szárnyadat,
virágillatként szállsz föl testtelen,
– hisz legtöbbször virágos felszíned:
„porcellán-színek” – élő fogalom! –
ezzel is mind magasabbra viszed
művészeted a hímes szárnyakon...

De nemcsak elzártan kényeskedel
a finnyás izlés vitrinje szerint –
több: hogy belőled – jobb az eledel:
tányér, tál, csésze, szervíz – erre int!
Ha fehérséged – kávé illata
tölti be – minden néptől: hódolat,
s teáddal is: már nyerve a csata,
ebben nem lelni sehol párodát!

Mindenki – fehérséged keresi,
de leginkább, aki kereskedő,
kezébe nagy tisztelettel veszi,
mint valaha a legtöbbet nyerő
császár, a kiváltságos kínai –
lám: ma a dolgozó is megvehet,
kinek nincsenek kincses álmái:
az ő asztalán is van már helyed!

Ó, fontos a Művészet, mely leköt
ma is, – s ez legfőbb törekvés marad! –
a porcellán, a szép virág, fölött,
nincs már vita; a kínai-falat,
ledöntötte a haladó idő,
nem vagy már a kiváltságosaké,
szép porcelán! Lelket nemesítő –
a műveltség már nem a dúsaké!

Minden nép érzi már, hogy emberin:
szebb élni – szép-kerámiák között,
az alkotó Művészet terein
jobban izlik az étel is, – örök
igazság lesz: ha tálunk nem fa-tál,
nem bádog, – de már belőled való:
fehér polcelán! ... Dolgunk jobban áll,
ha már izlésünk lett a szép, a jó...

És, ha már világítani kell, kemény,
dacos, harcos erővel, hogy ne csak
a városban legyen jótétemény,
a falvakban is világítsanak;
s a „nagyfeszültségű” a fő: előbb
te jöjj, jó porcellán-szigetelő!
mutasd meg világraszóló erőd,
hogy a Művészet – így jöhet elő...

Pécs, 1951. aug. 12.

Nikelszky Géza

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL BaVL. XIV. 47. V. 23. = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára. XIV. (Személyi iratok). 47. Nikelszky Géza iratai. V. doboz Nikelszky Géza költeményei, elbeszélései, verses regényei. 23. Magány.

IRODALOMJEGYZÉK

- B. HORVÁTH CS. – HUSZÁR Z. 2004: A pécsi-baranyai múzeumok egy évszázada. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 48–49 (2004) 5–93.
- BÁNKUTI G. 2025: A múzeumügy és a múzeumi élet alakulása Pécssett 1945 után. Pontes 8 (2025) [megjelenés alatt]
- MÁRFI A. 1985: Adatok Nikelszky Géza munkásságához: a Nikelszky-hagyaték a Baranya Megyei Levéltárban. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 15 (1983–1984) 353–390.
- MÁRFI A. 1999: A Zsolnay-kerámiagyár működése levéltári források alapján. In: Szirtes G. – Vargha D. (szerk.): Angstertől Zsolnayig. Ipartörténeti tanulmányok. Pécs, 1999. 171–185.
- NIKELSZKY G. 1959: A Zsolnay gyár művészete. Pécs, 1959.
- ROMVÁRY F. 2004: A pécsi múzeum vázlatos története 1945-től napjainkig. Pécsi Szemle 7/2 (2004) 64–87.
- ROMVÁRY F. 2010a: Nikelszky Géza. In: Romváry F. (főszerk.): Pécs Lexikon II. N–Zs. Pécs, 2010, 37.
- ROMVÁRY F. 2010b: Zsolnay-gyári Múzeum. In: Romváry F. (főszerk.): Pécs Lexikon II. N–Zs. Pécs, 2010, 431.
- ROMVÁRY F. 2010c: Zsolnay Múzeum. In: Romváry F. (főszerk.): Pécs Lexikon II. N–Zs. Pécs, 2010, 436–437.
- SARKADI E. 1977: A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története a felszabadulástól napjainkig. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 19 (1974) 373–389.